

Gece İbadeti (Teheccud)

<https://www.youtube.com/watch?v=ZX0blpKnEKg>

Hazirlik Sorulari:

1. Teheccud namazinin Peygamber Efendimize (SAV) ve ummetine hukmu nedir?
2. Efendimiz (s.a.v)'e vahyedilen ilk beş âyetten sonra Allah'ın hitabında teheccud namazi ile birlikte anılan ibadet hangisidir?
3. Yatsi namazi ile teheccud namazi birlikte kılınabilir mi?
4. Teheccüd namazı kaç rekât olarak kılınmalıdır?

Teheccüd, geniş mânâsıyla, uyku gibi insanın en muhtaç bulunduğu ihtiyaçlarından birini, Allah için terketme, kalkıp O'nun huzuruna koşma demektir. Böylece insan gerektiğinde Allah için en sevdiklerini fedâ edebileceğini göstermiş olur.

Gündüzün sıkıntılarından kurtulma, ertesi günün getireceklerine rûhî hazırlık mânâsını da taşıyan namaz, duâ, zikir, tesbih, kendini geleceğin mimarı kabul edenlerin dikkat etmesi gereken bir hususdur. Nefsin sesinin işitilmez olduğu, onun hesabına bütün esbabın sükut ettiği bu anlarda bir sonraki günün panoramasını yapmak, hizmetin stratejisini düşünmekle, gecenin feyzinden istifade yanında, en doğru, en hatasız hizmet taktiği ilhâm edilir.

Bu saatlerde kitap okumak, diğer vakitlerdeki zihni yoğunlaştıramamaktan meydana gelen kayıpların aksine oldukça verimlidir. Zira, ilâhî esintilerin baş üstünde dolaşıp durduğu bu kutlu vakitte, az bir gayretle pek çok şeyler yakalanabilir. Gece, nihayet bir zuhûr demidir. Ertesi günün getirecekleri, gün yüzünü o demde idrâk eder. İyi ve kötü adına pek çok şeyin zuhur anı o demlerdir. Bazı kavimlerin helâk vakti gece olduğu gibi, Mirac'ın vakti de yine gecedir.

Ruhun, nefsin prangalarından azâde kaldığı bu kutlu anları rûh hesabına kaydetmek, Ruh Mimar'larının şiarı olmalıdır.

Teheccüdün Mânâsı:

Teheccüd, namaz için uykudan uyanmaya denildiği gibi gece uyuyup uyandıktan sonra kılınan namaza da denir. Tabiîn müfessirler'inden Mücahid, el-Esved ve Alkame'den rivayet edildiğine göre, teheccüd kelimesi, kılınacak namaza teheccüd isminin verilebilmesi için uyuduktan sonra uyanmayı icab ettirmektedir. İbnü'l-Arabî ve İbn Berzah bu fiilin, uyuma ve gece uyanıp namaz kılmak mânâsına geldiğini söylemekle kelimenin ezdâddan (*) olduğunu kaydederler. Tefâul babı selb mânâsını da taşıdığından teheccüd uykuyu terketmek mânâsına gelmektedir. Bu durumda teheccüd uyanmak mânâsına" gelir. Ayrıca tefâul babı tekellüf mânâsını da ihtiva ettiğiinden teheccüd meşakkatli uyanma mânâsına gelir. Bu son görüş tercih edilmiştir. (1)

Teheccüdün hükmüne gelince: Cumhur'a göre Efendimiz (sav)'e farz idi. Ümmetine ise sünnet-i müekkededir. Ancak bu mevzûda şu ihtilaflar vâki olmuştur.

İsra sûresinin 78. âyeti müfessirlerin icmaı ile farz olan beş vakit namazı bildirmektedir. Hemen arkasından teheccüdün zikredilmesi kimine onun da farz olduğu hissini vermiştir. Ancak ister mensuh bir farz, ister sünnet olsun, farzlardan hemen sonra zikredilmesi en faziletli namaz olduğunu göstermektedir. (5)

Mevzûyla ilgili Ayetler:

Bî'setten önceki hayatlarını tefekkür, inziva ve ibadetle geçiren Efendimiz (s.a.v)e vahyedilen ilk beş âyetten sonra Allah'ın hitabı şudur: "Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin kalk (ibadet et), yalnız gecenin birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk) yahut bundan biraz eksilt. Veya bunu arttır ve ağır ağır (verdiği) İlâhî mesajı düşününe düşününe "Kur'ân oku." (6)

Allah (cc) bu emrin hemen akabinde "Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız" (7) âyetini zikretmekle, gece ibadetinin meşakatlere göğüs germede en te'sirli yol, nefsi ve rûhî terbiyede en güzel metod olduğunu zikretmiş bulunuyor. Nitekim sonraki âyetlerde bu noktaya parmak basılarak: "Gerçekten gece kalk(ıp ibadet etmek) daha oturaklı ve (geceleyin) okumak daha te'sirlidir. Çünkü gündüz senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır. Rabbinin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel..."(8) buyurulmaktadır.

Zikredilen Âyetlerin Tefsiri:

"Gecenin birazında, gecenin yarısında, yahut bundan biraz eksilterek ya da bunu arttırarak (kalk). Bu âyetin birçok tefsirlerinden çıkan netice ihya edilecek miktarın gecenin üçte biri olduğudur. (9)

Yani, gece karanlığının bağrında, gerek kılacağın namazın içinde gerekse dışında okuyacağın Kur'ân'ı yavaş yavaş oku ki, daha iyi tefekkür edip sırlarını keşfedesin. Hâzin şöyle diyor: "Allah (cc) gece namazını zikredince hemen arkasından Kur'ân okumayı beyan etti. Okunacak Kur'ân'ın yavaşça okunmasını emretti ki, kalb tam bir huzura ulaşsın, âyetlerin mânâları düşünölsün, istiğfar ayeti okunduğunda istiğfarda bulunulsun, vaad ve vâid yani cennet ve cehennemle alâkalı âyetler okunduğunda havf ve reca meydana gelsin, kıssa ve meseller okunduğunda da ibretler alınsın; böylece kalb Allah'ın ma'rifetiyle nurlansın...(10)

"Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız."

Bu âyet-i kerimedeki "havl"den murad vahy, geniş manâsıyla risalet vazifesidir. Güya Allah (cc) Habibine (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Sana vahyetime başladığım Kur'ân, çok ehemmiyetli ve büyük bir sözdür. Bihakkın tekalifini yerine getirebilmen için sana gece ibadetini emrediyorum. Çünkü nefsin bu ehemmiyetli işe hazırlaman icabeder. Nefsi bu işe hazırlamanın yolu ise geceleyin yapılacak ibadet, istiğfar, tazarru ve tefekkürden geçer. İnsan gece karanlığında herkes sıcak yatağında uyurken, Allah'a ibadet etmekle meşgul olup, O'na tazarruda bulunduğu zaman, ortada nefsin uğraşacağı dünyevî câzibeler bulunmadığından dolayı Allah'tan gelecek esinti ve

nurlara müstaid bir durum meydana gelir ve pekçok latifeleri inkişaf eder.(11) Gündüzleri, bin bir meseleyle meşgul olan insanın, rûhânî hallere ayıracağı vakti az olur. Ama geceleri hisler kısmen serbest kalırlar. İşte bu fırsatı ganimet bilip Allah’a bütün his ve havassıyla teveccüh etmeli ve “nâşietü’1-leyl” olarak ifade edilen ilahi varidattan istifade etmelidir. İnsan, karanlık bir gecede karanlık bir odada, hislerinin dünya hayatıyla irtibat kuramayacağı bir yerde Allah’a, kalbinin sırlarını açıp, zikir, fikir ve ibadete yöneldiğinde, rûhuna ilahî nefhalardan esintiler gelmeye başlar, kafalarında ilahî fikirler oluşur ve âdeta kendini ilahî bir atmosfer içinde bulur. (12)

Diğer Ayetler:

Mevki ve nüfuzlarını kaybetme, kökleriyle eşit muameleye tâbi olma, Kâbede bulunan 360 put sayesinde elde ettikleri ticaret gelirini ellerinden kaçırma, sefahet içinde yüzdükleri hayatlarından mahrum kalma, Firavunlar gibi tatbik ettikleri zülümden alıkonma... endişe ve korkusuna kapılan Kureyş müşrikleri, ilk müslümanları sindirmek niyetiyle her türlü işkence ve zulüm yoluna müracaat etmişlerdi.

Akideleri uğruna ilk müslümanların maruz kaldığı işkenceler çok ibret vericidir. Aç-susuz bırakılmak, dövülmek, kızgın kumların üstüne çıplak yatırılmak, hasırlara sarılıp yakılmak, mızraklarla delik-deşik edilmek, ma’ruz kaldıkları işkencelerden bazılarıydı. Ayrıca birçok psikolojik işkenceye de uğruyorlardı...

Durum böyle olunca Allah (cc), Efendimiz (s.a.v.)ı ve ashabını (r), bedenî ve rûhî terbiye ve kemâlata erişebilmeleri, çok meşakkatli olan neşr-i hakta sabır ve sebat gösterebilmeleri, Allah’tan sabır, nusret ve günahlarının affını (sahabiler) dilemeleri için onları teheccüd ve gece ibadetiyle mükellef kılmıştır. (13)

“(Ey Muhammed) onların dediklerine sabret ve Rabbini tesbih et. Güneş doğmadan ve batmadan önce, gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından O’nu tesbih et.” (14) “Eğer Rabbin tarafından geçmiş bir söz ve belirtilmiş bir süre olmasaydı (bunların da öteki milletler gibi derhal mahvedilmeleri) gerekli olurdu. (Sen) onların dediklerine sabret, güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini tesbih et, gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün taraflarında (O’nu) tesbih etki memnun olasin.” (15)

Duâlara icabet eden Allah, nasıl ve ne zaman duâ edileceğini emrederken şöyle ferman ediyor: “Gecenin bir kısmında sana mahsus bir nâfile olarak namaz kılmak üzere uyan, belki böylece Rabbin seni makam-ı mahmûdiyyete (16) ulaştırır. Deki: Rabbim! Beni dahil edeceğin yere hoşnutluk ve esenlikle dahil et, çıkaracağın yerden de hoşnutluk ve esenlikle çıkar. Bana katından, yardım eden bir delil ver. (17)

Efendimiz (s.a.v.)ın bazı sıfatlarını ve kendisine verilen nimetleri anlatma sadedinde Allah (cc) şöyle buyuruyor;

“(Önce) en yakın akrabana uyar. Ve müminlerden sana uyanlara kanadını indir (onlara karşı mütevazı ve şefkatli ol) Şayet sana (uymaz) karşı gelirlirse “Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım” de.

Galip ve esirgeyen (Allah'a) tevekkül et. O (Allah) ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor. Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor). Çünkü O işitendir, bilendir. (18)

Bu âyete şöyle bir mânâ da verilmiştir: “O Allah ki, teheccüd için kalktığın ve ahiretleri için geceleri neler yaptıklarını öğrenmek ve teftiş etmek gayesiyle teheccüd kılan ashabın arasında dolaştığın zaman, seni görüyor. (19)

İnsan suresindeki âyet ise meâlen şöyledir: “Muhakkak biziz, biz ki, Sana Kur’ân-ı parça parça indiren muhakkak ki biziz. O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre itaat etme. Sabah akşam Rabbinin adını an, Gecenin bir bölümünde O’na secde et (akşam ve yatsı namazlarını kıl) ve gecenin uzun bir bölümünde O’nu tesbih et (teheccüd namazı kıl, geceyi ihya et). Bunlar, şu çabuk (geçen dünya)yı seviyorlar da önlerindeki ağır bir günü bırakıyorlar. (20)

Diğer taraftan, gece uykusundan mahrum kalıp, gündüz ticaretlerini ve dünyaya ait işlerini yürütemeyip rızıklarında darlığa düşme korkusunu taşıyanlara ders vermek için Efendimiz (s.a.v.)ın şahsında Rezzâk-ı küllî şey şöyle buyuruyor: ‘... Gece saatlerinden bir kısmında ve günün her iki tarafında da (O’nu) tesbih et ki memnun olasın. Onlardan bazı zümrelere, kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha sürekli. Ailene namazı emret, kendin de onun güçlüklerine dayan. Biz senden rızık istemiyoruz. Seni biz besliyoruz. Netice takvâ (sahipleri)nindir.” (21)

Yüce dine gönül verenlerin, neşr-i haktan arta kalan vakitlerinin kısmı-ı ekserisini, rızıklarına değil namaz, duâ ve tazarrua ayırmaları icabettiğini bu âyetten açıkça anlıyoruz.

Gecenin İhyası:

Kur’ân-ı Kerim yer yer müminlerin sıfatlarını da zikretmiştir. Furkan sûresinde mü’minlerin en belirgin vasıfları sayılırken, gece ibadetine de dikkat çekilerek şöyle buyurulmaktadır. “Rahmânın kulları ki yeryüzünde mütevazi olarak yürürler, cahiller kendilerine laf atarsa “selâm” derler. Onlar ki, gecelerini Rablerine secde ederek (O’nun huzurunda) ayakta durarak geçirirler. Onlar ki, “Rabbimiz! Cehennem azabını bizden öteye çevirir, doğrusu onun azabı sürekli bir azaptır” derler. Orası ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir makamdır. Ve onlar ki, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler.(Harcamaları) bu ikisinin arasında dengeli olur. Ve onlar ki, Allah ile beraber başka ilaha yalvarmazlar. Allah’ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları, yaparsa günahının cezasını) bulur. (22)

Adili Mutlak başka bir yerde, gece ibadeti yapan şahıs ile, bolluk zamanında Rabbinin unutan gafil kişiyi kıyas ederek, onları şu şekilde tavsif eder.

“İnsana bir zarar dokundu mu hemen içtenlikle Rabbine yönelerek O’na duâ eder. Sonra (Allah) ona kendisinden bir nimet verdi mi, önceden O’na yalvarmakta olduğunu unuttur da O’nun yolunda saptırmak için Allah’a eşler koşmağa başlar. De ki “Küfründe azıcık yaşa, sen ateş halkındansın”. Yoksa o (inkâr eden), gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden,

ahiretten korkan ve Rabbinin rahmetini uman gibi midir? Doğrusu ancak akliselim sahipleri öğüt ahr.(23)

Görüldüğü gibi gece kâim olan kişi, âlim ve akl-î selim sahibi olarak tavsif edilirken, Rabbinin unutan gâfil de cahil olarak zikredilmiştir.

Secde sûresinde ise şu ifadeler yer almaktadır: “Bizim âyetlerimize o kimseler inanırlar ki, onlar, kendilerine hatırlatıldığı zaman derhal secdeye kapanırlar. Rablerini överek tesbih ederler, büyüklük taslamazlar. Yanları yataklardan uzaklaşıp (gece ibadet-ü taat için döşekleri terkederler). Korkarak ve umarak Rablerine duâ ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (hayır için) harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı (nimetlerin) saklandığını hiç kimse bilmez. Hiç inanan kimse, fasık (imandan çıkan) gibi olur mu? Bunlar elbette bir olmazlar. (24)

Burada da gece kaim olanın derecâtı, fasiğın ise sukûtu zikredilmiştir.

Cennet Ehlinin Sıfatı Olarak Gece Kıyâmı:

Rahim-i Mutlak, kişiyi cennete ehil kılan bazı sıfatları şu şekilde zikretmektedir: “(Allah’ın azabından) korkanlar, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak, cennette, çeşme başlarındadırlar. Çünkü onlar pek az uyurlardı. Seherlerde istiğfar ederlerdi. Mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardı.” (25)

Son olarak Ehl-i Kitaptan müslüman olanlar hakkında nail olduğu rivayet edilen(26) şu âyeti zikrederim: “..Ehl-i Kitap arasında, gece saatlerinde ayakta durup Allah’ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler. İşte onlar iyilerdendir. (27)

NETİCE

Gerek Kur’ân-ı Kerim ve gerekse Hadis-i şeriflerde üzerinde önemle durulan ve teşvik edilen gece ibadeti aynı zamanda bir rûh safvetinin de ifadesidir. Âyetten anlaşılacağı gibi, Vahy-i semavîye açılacak olan bir kalbin hazırlanması, tasaffi etmesi âdeta bununla temin ediliyor. Alemin gece zulmetiyle karardığı bir zamanda rûhların Kur’an nuruyla tenevvür etmesi, feyz-i akdesten gelen ilahî esintilere sinelerin açık tutulması ve umumiyetle herkesin hissiyatının durulduğu ve letâifin tatil edildiği o feyizli ve bereketli gece saatlerinde, dostun dost ile halvette kalarak, yalnız O’ndan istemesi, yalnız O’na istiğfar etmesi ve yalnız O’na kul olduğunu ilan etmesi elbette büyük bir fırsattır. Bunun fevt edilmesi ise telafisi imkânsız olan bir zarardır.

Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra uyanık kalmayı bile bir fazilet saymış ehl-i irfan. Her gece kullarını yoklayan, kimin uyanık, kimin gaflette olduğunu temaşa eden Rabbin rahmeti, bereketi, ihsanı, afvı, atası, hadis-i kudsînin ifadesiyle uyanık olanlara va’d edilmiştir. Hatta her gece kalbine nüzûl edecek olan misafirin geliş saatleridir o zamanlar. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı ne güzel söylemiş:

Dil beyt-i hudâdır anı pâk eyle sivâdan

Kasrına nüzul eyler o Sultân gecelerde!

Bütün geceyi gafletle geçirmenin yanında dünyanın hayata yeniden gözlerini açtığı ve kalkınması farz olan sabah namazının vaktini dahi gaflet ve husran uykusunda geçirmek, ne kadar azim bir günah olduğunu her akl-i selim anlamalıdır.

Nitekim bizden önceki kavimlerin birçoğunun helâki, gece gaflet içinde uyurlarken veya sabaha karşı vuku bulmuştur (28)

(*) Ezzad: Birbirine zıt iki mânâyı ifade eden kelime.

Ahmet Kurucan

Dipnotlar:

1. Rûhu'l-Maanî, el-Alûsî, c.XX, s.198. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm, c. II. s.392.
2. Rûhu'l-Maanî, el-Alûsî, c.XV. s.138-139. Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm, c.III. s. 378.
3. Rûhu'l-Maanî, c.XIX, s.137. Garaibu'l-Kuran Reğaibu'l-Furkan, Nizamu'd-Din el-Kummî en-Nîsabu'rî, c.XIX. s.74. .
4. Ahkâmul-Kur'an, İbnul-Arabî, c.III. s.121.
5. Tefsîrul-Kurânil-Azîm, İbn Kesîr, c.II. s.392.
6. Müzerrimil (73), Âyet: 1-4
7. Müzemmil (73), Ayet: 5
8. Müzemmil Ayet: 6-8
9. Tefsîrul-Kebîr, Fahru'r-Razi, c.III.s.172.
10. Lubâbu'l-Te'vil fi Maânî't-Tenzil, el-Hazin, c.IV, s.165.
11. Tefsîru'l-Kebîr, Fahru'r-Razî, c.III. s.173.
12. Tefsîrul-Kebîr, Fahru'r-Razî, C.III. s. 175.
13. Safvatu't-Tefasir, es-Sabunî, c.19. s.56.
14. Kaf (50:, Âyet: 39-40)

15. Tâhâ (20:, Âyet-129-130)

16. Bu makam, kıyamet günü şefaata edilecek makamdır. İbn Kesîr, c.II.s.392.

17. Âyette geçen -bihi- lafzındaki zamir Kur'ân-ı Kerime racidir. Bu ifadeden istidlalen teheccüd namazında uzunca Kur'ân-ı Kerim okumak sünnettir. Diğer bir görüşe göre -be- harfi, zarfiyet için olduğundan "gecenin bir kısmında namaz kıl" mânâsına gelir. Âyette zikri geçen girilecek yer Medine, çıkılacak yer de Mekke'dir. Yani âyet hicret-i Nebiye işaretidir. İsrâ (17). Âyet-78-80, İbn Kesîr, c.II. s. 395.

18. Şuarâ (26), Ayet 214-220.

19. Rûhu'l-Maânî, el-Alûsî, c.XIX. s.137. Garâibu'l-Kuran Reğâibu'l-Furkan, c.XIX, s.74.

20. İnsan (76) Âyet-23-27.

21. Taha (20) Âyet-130-132.

22. Furkan (25), Âyet-64-68.

23. Zümer (39), Âyet: 8-9

24. Secde (32) Âyet: 15-18.

25. Zariyat (51) Ayet: 15-19.

26. İbn Kesir c.I. s.392, Bizden önceki milletlerde de teheccüd vardı. İhya, e.III, s.319, (Tirmizi, Taberi ve Darekutniden)

27. Âl-i İmrân (3) Âyet: 112-114.

28. Bkz. Â'raf (7) Âyet: 4,97. Hûd (11), Ayet: 81, Hicr (15), Ayet: 66, 83, Enbiyâ (21) Âyet: 42, Kamer (54) Âyet: 38, Felak (113) Âyet: 3

Yatsıyla Birlikte Teheccüt Kılınabilir mi?

Soru: Akşam yatsı namazını kılmadan yattığımız zaman geceleyin kalkıp yatsı namazını kıldıktan sonra teheccüd namazı kılınabilir mi, yoksa yatsıyı kıldıktan sonra biraz uyumak gerekir mi?

Burada öncelikle, yatsı namazının vakti ve yatsı namazını kılmadan uyumanın hükmü hakkında bir açıklama yapılması gerekmektedir. Çünkü evvela soruda da ifade edildiği gibi, yatsı namazını gece üç gibi uyanarak kılmak uygun mudur, bunun bilinmesi gerekir. Bunu müteakiben de teheccüd namazının kılınmasına geçebiliriz.

“Hz. Peygamber, en faziletli amelin hangisi olduğunu soran sahabe: “Vaktinde veya vaktinin başlangıcında kılınan namazdır” buyurmuştur. (Buhari, Mevâkît 162)

“Namazların ilk vaktinde Allah’ın rızası, son vaktinde ise Allah’ın affı vardır”. (Tirmizi, Mevâkît 13)

Aslında genel olarak yukarıdaki hadislerden de anlaşılacağı üzere namazları ilk vaktinde kılmanın müstehap olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Resûlullah’ın sünnetinde, bazı namazların mevsim, iklim, v.s. gibi bazı değişik durumlar nazara alınarak, vaktin evvelinden geciktirilerek kılınması daha faziletli sayılmıştır. Bununla ilgili olarak yatsı namazının vaktiyle ilgili gelen rivayetlerden bazıları şu şekildedir:

“Şüphesiz ki, Resûlullah (A.S.) Efendimiz ateme (gecenin ilk üçte biri geçtiği vakit) diye söyledikleri vakte kadar yatsı namazını geciktirirdi ve yatsıdan önce uyumayı, ondan sonra konuşmayı (oturup sohbet etmeyi) hoş karşılamaz mekruh sayardı”. (Buhari, Mevakit 13-20, Müslim, Mesacid 218-225; Nesâî, Mevakıyt 20)

“Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru’lleyl) tehir etti. Sonra yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi: “İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız.” (Buhârî, Mevâkît 25, 40; Müslim, Mesâcid 223)

“Eğer ümmetime sıkıntı vermeseydim, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmelerini emrederdim”. (Tirmizi, Mevâkît 10)

Buna göre Hanefiler, yatsı namazını gecenin ilk üçte birine kadar geciktirmeyi müstehap, yarısına kadar geciktirmeyi mubah, gecenin yarısından sonra kılınacak yatsı namazı için ise, mekruh demişlerdir. Hanefi ulemasından bazıları buna tahrimen mekruh derken, diğer bazıları bunu tenzihen mekruh olarak görmüşlerdir. Fakat şunu ifade etmek gerekir ki, bu müstehaplık kış mevsimindedir. Yaza gelince zaten bu mevsimde geceler kısa olduğundan yatsı namazının önce kılınması müstehaptır.

Ayrıca burada yatsı namazının gecenin üçte birine kadar geciktirilmesinin müstehap olmasının hikmetine değinmekte fayda vardır. Abdullah İbnü Mes’ud (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bize, yatsı namazından sonra gece sohbetini kınamıştır, yani bize bunu yasaklamıştır.” (İbn Mâce, Salât 12) Görüldüğü gibi Efendimiz (s.a.s) yatsı namazından sonra, boş ve faydasız sohbetlerin yapılarak uyumanın geç vakte bırakılmasını hoş karşılamamıştır. Çünkü bu suretle kişinin sabah namazını kaçırmaması muhtemel olabileceği gibi, teheccüd namazına kalkması da zorlaşacaktır. Bir de nasıl ki, kişi gününe ibadet-ü taatle başlıyor, aynı şekilde gününün sonunu da böyle noktalamalıdır.

Bununla birlikte diğer Mezheplerin nokta-i nazarı daha farklıdır. Bunlardan Malikiler, müstehap olan namaz vakitleriyle ilgili yukarıda geçen genel ifadelerden yola çıkarak, her namazın ilk vaktinde kılınmasını daha faziletli görmüşlerdir. Şafilere göre ise sıcakta öğlenin serine bırakılması

müstesna, diğer namazların ilk vaktinde kılınması müstehaptır. Hanbelîlere göre ise, yatsı namazı dışında kalan namazların ilk vaktinde kılınması daha faziletlidir.

Yatsı namazının gece namazı niyetiyle geceleyin kalkılarak kılınmak istemesine mukabil İmam-ı Rabbani (r.a) şöyle buyurmuştur:

“Bundan anlaşılıyor ki, yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak ve böylece gece namazı sevabını da kazanmayı düşünmek, çok yanlıştır. Çünkü Hanefî mezhebindeki imâmlara göre “radiyallahü teâlâ anhüm” yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak mekruhtur. Sözlerinden de, (Kerahet-i tahrîmiye= harama yakın mekruh) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yatsı namazını gece yarısına kadar kılmak mubah demişlerdir. Gece yarısından sonra kılmak mekruh olur buyurmuşlardır. Mubahın karşılığı olan mekruh ise, tahrîmen mekruhtur. Şafiî mezhebinde gece yarısından sonra yatsıyı kılmak caiz değildir. Bunun içindir ki, gece namazı kılmış olmak için ve bu vakitte zevk ve huzur elde etmek için, yatsıyı gece yarısından sonraya bırakmak çok çirkindir. Böyle düşünen bir kimsenin, yalnız vitir namazını gece yarısından sonraya bırakması tavsiye edilir. Vitir namazını gece yarısından sonra kılmak müstehaptır. Böylece, hem vitir namazı müstehap olan vaktinde kılınmış olur, hem de gece namazı kılmak ve seher vaktinde uyanık bulunmak nimetlerine kavuşmuş olur. O halde bu işten vazgeçmek ve geçmiş namazları kaza etmek lâzımdır.” (Mektubat-ı Rabbani, I, 29. Mektup)

Yatsının müstehap olan vaktini açıkladıktan sonra, şimdi de yatsı namazını kılmadan uyumanın hükmüne bakalım. Bu konuda Efendimiz (s.a.s): “yatsıdan önce uyumayı, ondan sonra konuşmayı (oturup sohbet etmeyi) hoş karşılamaz mekruh sayardı”. (Buhari, Mevakit 13-20, Müslim, Mesacid 218-225; Nesâî, Mevakit 20)

İçlerinde Hz. Ömer, İbni Abbas, İbn Ömer, İmam Malik gibi kişilerin bulunduğu ulemanın çoğunluğu yatsı namazını kılmadan uyumanın mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Diğer taraftan; “Resûlüllah (s.a.s) Efendimiz yatsıyı gecenin üçte birine kadar geciktirdi, o kadar ki, Hz. Ömer (r.a.) kadınlar ve çocuklar uyudu, diye seslendi. Peygamber (A.S.) Efendimiz de onların (yatsı namazını kılmadan) uyuduklarını kınamadı”, gibi rivayetlere dayanan, içinde İmam Azam, Hz. Ali ve Ebu Musa’nın bulunduğu bazı âlimler, uyuyup bir süre sonra uyanmayı itiyat haline getiren veya kendisini uyandıracak birisi bulunan kimselerin uyumasını mekruh görmemişlerdir. Bazı ulema da kişinin aşırı uykusu olması veya çok yorgun olması gibi durumlarda, namazını hakkıyla eda edemeyeceğinden biraz istirahat ettikten sonra kılabileceğini ifade etmişlerdir ki, namaz huşu ve hudu içinde ikame edilmesi gereken önemli bir ibadet olduğundan, kişinin böyle bir düşünceyle biraz uyuyup daha sonra namazını kılması -Allahu alem- mekruh değildir. Fakat burada da, namazı gecenin yarısından sonraya bırakmamaya dikkat etmelidir. (Gecenin uzunluğu hesaplanırken, güneşin doğuş ve batış saatleri hesaba alınmalıdır)

Şimdi yatsı namazıyla ilgili bu açıklamalardan sonra, teheccüd için faziletli olan vakte bakalım. Bu konuda gelen birkaç rivayet şöyledir:

“Aziz ve celîl olan Rabbimiz her gece, gecenin son üçte biri kaldığında en aşağı semâya nüzul edip: “Bana dua eden yok mu, duasını kabul edeyim? Benden isteyen bir kimse yok mu, ona (istediğini) vereyim? Benden af dileyen yok mu, onu affedeyim..” der.” (Buhârî, Teheccüd 14) (Gecenin yarısı geçtiğinde iner şeklinde de rivayetler vardır)

“Farz namazdan sonra en faziletli namaz gece namazıdır. Geceyi iki kısma bölersen son kısmı namaz için en faziletli vakittir. Eğer geceyi üçe bölersen ortası en faziletli vakittir” (*Tecrid-i Sarih Terc. IV, 16*).

Teheccüd, terim olarak namaz ve Allah’ı zikir için gece uyanmak manasında kullanılmıştır. Genellikle yatsı namazından sonra, daha uyumadan veya bir miktar uyuduktan sonra kılınan namaza gece namazı (salatü'l-leyl) denir. Gece uykusu bölünerek kalkıp kılınan namazlara ise teheccüd namazı denir. Tabiinün büyüklerinden Esved ile Alkame: “Teheccüd uykudan sonradır” demişlerdir.

Fukaha-i kiram teheccüd namazını gecenin sonuna doğru kılmanın fazileti üzerinde durmuşlardır. Nitekim bu konudaki Efendimiz’in (s.a.a) uygulamaları da bunu göstermektedir. Bu konuda bazıları, gecenin yarısından sonra derken, bazı ulema gecenin üçte ikisi geçtikten sonra demiş, bir kısmı ise geceyi altı dilime böldüğümüzde, dördüncü ve beşinci dilimlerini ibadetle geçirmenin fazileti üzerinde durmuştur.

Bu açıklamalar ışığında konuya yeniden bakacak olursak, teheccüd namazıyla ilgili yapılacak en güzel şey, yatsıyı kıldıktan sonra uyumak ve gecenin yarısı geçtikten sonra kalkıp bu ibadeti ifa etmektir. Fakat kişi bir mazeretten dolayı yatsıyı kılmadan uyuduysa, gecenin yarısı geçmeden kalkmalı ve yatsıyı kılmalıdır. Eğer yeniden kalkamayacaksa, teheccüd namazını da yatsıyı müteakip kılabilir. Aynı şekilde yatsıyı kılmak için kalktığında, gecenin yarısı geçmiş olursa, (mekruh olmakla birlikte) önce yatsı namazını, ardından da teheccüd namazını kılabilir. Hatta âlimlerimiz, devamlı teheccüd namazını kılan bir kişinin, eğer geceleyin kalkamayacağından korkarsa, yatsıdan sonra teheccüd niyetiyle namaz kılıp uyuyabileceğini ve inşallah bu namazın teheccüd yerine geçeceğini söylüyorlar. Özetle bütün ibadetlerin en güzel ve mükemmeli olduğu gibi teheccüd namazı için de aynı şeyi düşünebiliriz.

Gece namazı ne demektir? Teheccütten farkı var mıdır?

Genel manada alimler, geceyi ihya manasında “kıyam-ı leyl” tabirini kullanırlar ki bunun manası da; geceyi ister namazla ister Kur’an okumakla veya tesbih çekmek gibi taat türünden bir şeyle geçirmektir. Bu yönüyle gece namazı ister araya uyku girsin girmesin geceleyin kılınan namaza denir. Teheccüd ise Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) uygulamalarıyla sabit olduğu üzere gece uykudan uandıktan sonra kılınan nafile bir namazdır.^[1] Tabiîn müfessirler’inden Mücahid, el-Esved ve Alkame’den rivayet edildiğine göre, teheccüd kelimesi, kılınacak namaza teheccüd isminin verilebilmesi için uyuduktan sonra uyanmayı icab ettirmektedir. Efendimiz (aleyhi ekmelü’t tehâyâ) teheccüdü hep seher vaktinde, uykudan uyanarak kılmıştır. Bununla beraber, seleflerimizin azımsanmayacak bir kesimi, yatsının abdestiyle sabahı kılmakla meşhur

olmuşlardır. Demek ki uyumadan sabahlıyorlar ve gecelerini ibadetle geçiriyorlar ve geceyi ikame ediyorlardı.

Netice itibariyle gece namazı veya kıyamu'l-leyl tabiri daha geniş bir mana ifade ederken teheccüd namazı ise kişinin uykudan uyandıktan sonra kıldığı namazı ifade etmektedir. Allahu a'lem...

[1] el-Mevsûâtü'l-fıkhiyyeti'l-Kuveyyiyye, "Kıyamu'l-leyl" mad., 14/86.

Gece İbadeti ve Tebliğ Arasında Nasıl Bir Münasebet Bulunmaktadır?

Müzzemmil sûresinde Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanlara Kur'ân mesajını sunarken, önce mutlaka ve mutlaka gece ibadet yapması ve Kur'ân-ı Kerim tilavet etmesi emrediliyor. Buna göre tebliğ ve gece ibadetinin birbiriyle irtibat ve münasebetinin bir tahlilini lütfeder misiniz? Günümüzde tebliği iş edinenlerin bundan alması gereken dersler nelerdir?

İlk nazil olan sûreler arasında yer alan Müzzemmil ve Müddessir sûrelerine, tebliğ ve irşad erlerinin geceleri kalkıp Rabbileri karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde olmaları gerektiği gerçeği etrafında örgülenmiş vahiy nakışları da denebilir.

Gece ibadeti bir ölçüde, inziva, halvet, teveccüh ve tebettül mânâlarını da ihtiva eder. Aslında, bu tabirlerin bazıları Kur'ân'a aittir. Nitekim Kur'ân **وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِلًا** [1][1] yani "Allah'tan başka her şeyle bir mânâda alâkanı keserek kendini tamamen O'na ver! Ve sadece O'nun mârifeti, O'nun muhabbeti, O'nunla alâkalı zevk-i ruhanîler ve O'nun tecellîleri ile otur-kalk." tarzındaki bir üslûpla bu önemli hususa işaret etmektedir. Bu ise, ancak, insanın kendini o işe hazırlaması, iradî olarak uykusunu, sıcak döseğini terk etmesi ile gerçekleşebilir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), zaten peygamberlik öncesi belli ölçüler içinde inzivada bulunarak, her zaman Rabbisine yakınlaşma yollarını araştırıyor.. iç âlemini, zaten temiz olan duygularını ve sürekli Hakk'a açık gönlünü, tıpkı günebakan çiçekler gibi, mukabele arayışlarına bağlı götürüyor ve rasat ufuklarında gezdiriyordu. Yine o, rüyalarla berzahî derinliklere açılmanın, ledünnî düşüncelerle baş başa kalmanın yanında, ukbâ hayatının kapılarını aralayarak, Rabbisine kurbetini hızlandıracak ve akdes-mukaddes feyizlerin sağanak sağanak üzerine yağmasına vesile olabilecek her şeyi değerlendiriyor ve farklı bir düşünce haritası çiziyordu.

Ayrıca bu sûrede açık **iki önemli husus daha var: Birincisi, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, bir sevk-i ilâhî ile inzivaya yönelmesi. İkincisi de, ileride dava-yı nübüvvet adına önemli bir misyonu ifa edebilmesi için böyle bir ruhî ihzâriyede bulunması.**

Bunları biraz daha açacak olursak; Allah (celle celâluhu), başta Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere, hemen her büyük insanı, hep sevk-i rabbânîsiyle yönlendirmiştir. Bu durum bütün enbiyâ ve mürselîn için söz konusu olduğu gibi, bütün asfiyâ için de söz konusudur: Meselâ İmam Gazzâlî, belli bir dönemde kendini ulûm-u âliye-i İslâmiyeye vermiş, ömrünü hem tekye

hem de medreselerde geçirmiş.. ve derken “İhya” gibi feyyaz bir kaynakla hayatının gayesini noktalamış.. keza İmam Rabbânî, senelerce, Hindistan’ın değişik kesimlerinde gezmiş-dolaşmış, okumuş-düşünmüş riyazet yapmış, ötelere açılmış, Müslümanların itikatlarını sağlam zemine oturtma istikametinde ciddî faaliyetlerde bulunmuş ve yepyeni bir düşünce sistemi kurmuş.. Bediüzzaman, -kendisinin de Lahikalar’da “tahdis-i nimet” nev’inden anlattığı gibi- ömrünün ilk yıllarını tekye ve medreselerde geçirmiş; o üstün dimağ ve zekâsı ile medreselerde okutulan metinler arasında dolaşmış, dinî ilimler ve fennî bilgilerle haşr ü neşr olmuş, tekyenin ruhunu yudumluya yudumluya yetişmiş ve bir gün gelmiş kendini, beyan-bürhan-irfan çizgisinde imana hizmet zemininde bulmuş. Yani o, kendi döneminde, birbirinden kopuk gibi gözükken malumatı yoğurarak, tefekkürle besleyerek onu mahz-ı mârifet hâline getirmiş. Bu arada, şartların gereği ülke müdafaasına koşmuş, cephelelerde mücadele etmiş ve aynı anda talebeleriyle ders okumuş, derken hapishane, mahkeme ve zindanlarda ömür tüketerek hep bir yüksek iradenin sevkine bağlı yaşamıştır.

İşte, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, bu ihzârîye döneminde sürekli, lâhut âleminin dilini öğrenmeye çalışmış, berzah âlemiyle diyaloga geçmiş, iç murâkabe, iç müşâhede ve bir nevi riyazetle, eşyanın perde arkasına nüfuz edebilme menfezlerini araştırmış ve bu uzun hazırlığın arkasından da peygamberlik vazifesiyle serfiraz kılınmıştır.

Şimdi bu ölçüde ciddî ve fevkalâde önemli bir göreve getirilen birinin bütün gece uyuması, böylesine önemli vazifenin gerektirdiği sorumlulukla uyumasa gerek. Öyleyse bu vazife ile muvazzaf olan kimse, geceleri kalkıp Rabbisine ibadet etmeli, hem öyle bir ibadet etmeli ki onun Yaratanı karşısındaki tavırları vazife ve misyonuna muvafık düşsün.

İşte, bütün bunlara işaret sadedinde Kur’ân diyor ki: “Az bir kısmı hariç, bütün gece kalk, namaz kıl. Gecenin yarısı veya bunu biraz azalt ya da gecenin çoğu olsun.”[2][2] Neden? Zira böylesi bir misyon, insanî normları aşan bir fevkalâdelik ister ve böylelerinin hayatları hep fevkalâdelikler içinde cereyan etmelidir.. böyle cereyan etme zorundadır. Oysaki bu konuda, eğer bizim gibi düz insanlara bir şey denecekse şöyle denir: Yatsıyı -vitir namazı dahil- kıldıktan sonra, sabah namazına kalkma niyeti ile yatınız, o zaman uykudaki soluklarınız bile ibadet olur. Peygambere ise, “Gecenin pek azı müstesna, kalk, Rabbin huzurunda kemerbeste-i ubûdiyet içinde dur.” deniliyor; çünkü yüklendiği misyon O’nun öyle olmasını gerektirmektedir.

Âyet-i kerimedeki “بِصَفَةِ”, gecenin yarısı demektir. Âyetin devamında ise, bunun biraz azaltılması veya çoğaltılması emri yer alıyor. Gecenin hesaplanması şöyledir: Meselâ Güneş saat 6’da batıyor, sabah da 6’da doğuyorsa, bu, bütün gecenin 12 saat olduğunu gösterir. Öyleyse gecenin yarısı 6 saat demektir. Ondandır 5, ondan çoğu da en az 7 saat olur. Ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), vahyin ilk tayflarıyla sonsuza yöneldiği ilk gündün, yaşlandığı dönem, hatta hayatı-seniyyelerinin sonuna kadar bu ölçüdeki ibadet hayatına devam etmişlerdi. O, geceleri ayaklarının altı şişinceye kadar namaz kılar; şayet herhangi bir mazereti sebebiyle, bu şekildeki gece ibadetini aksatacak olsa, bu defa onu gündüz katlayarak kaza ederdi. Bunu ifade sadedinde Bûsîrî ne güzel söyler: “Ben, geceleri ihyâ eden O peygamberin sünnetine karşı vefasız davrandım; zira o ayakları şişmeden yatmıyordu.”

“Kur’ân’ı tane tane oku!” beyanına gelince; yine Kur’ân’ın tabiriyle “tertil” -ki, Kur’ân harflerinin hakkı verilerek ve kalb, ruh ufku itibarıyla duyularak okunması demektir- Kelâmullah’ın öyle tilavet edilmesine denir. Bediüzzaman Hazretlerinin Mesnevî’sinde belirttiği gibi, Kur’ân’ı, Allah’tan dinliyor, Cibril’den işitiyor veya Allah Resûlü’nden ahzediyor gibi okuma ve anlama, Allah Resûlü’nün veya bizlerin kıraat adına memur olduğu üç ayrı buud Bir başka ifadeyle tertil; insanın Kur’ân’ı kendi düşünce, tasavvur ve tahayyül mekanizmalarının üstünde, vicdanında duyarak, lâhûtîliğin yamaçlarında gezerek ve hissederek okuması demektir. Öyle ki insan, okuduğu âyetin her kelimesini telaffuz edişinde, susuz bir insanın suyu yudumladığı zaman hissettiği şeyi hissetmeli ve duymalıdır. Ne var ki, bu bir seviye işidir ve herkese de müyesser olmayabilir.

Bugün çoklarının okuduğu şekilde Kur’ân okuma, tertil değildir ve onun insan vicdanında ürpertiler meydana getirmesi mümkün değildir. Böyle bir okuyuşla, Kur’ân âyetlerinin insana yeni yeni şeyler ilham etmesi, duygu ve düşüncede ya da amel ve aksiyonda bizleri yenileştirmesi de mümkün değildir. Öyleyse Kur’ân’ın hakkını vermek için bizler de bir ölçüde; “Ey örtüsüne bürünen Nebi! Kalk, inzar et.”[3][3] âyetini -peygamberlikten tecrit düşüncesi içinde- kendimize nazil oluyor gibi okumalıyız...

Gecenin ihya edilmesi adına da şunlar söylenebilir:

Gece, melekût âleminin kapılarının aralandığı, semavî birtakım menfezlerin açıldığı ve ötelere müşâhede edildiği bir zaman dilimidir. Bediüzzaman’ın tespitiyle, teheccütle gecenin ihya edilmesi, berzah âlemini aydınlatan bir projektördür. Abdullah İbn Ömer’in rivayet ettiği bir hadis ve bir hâdis bu mevzu ışık tutar. Bu hadiste Abdullah İbn Ömer mealen diyor ki: “Herkes rüya görür ve gelir Allah Resûlü’ne anlatırlardı. Ben de kendi kendime: Keşke berzah âleminin kapıları bana da aralansa, ben de bir kısım şeyler görsem ve gördüğüm şeyleri gelip insanlığın İftihar Tablosu’na anlatırsam; O da bunları tabir etse.. derken, bir gün rüyamda gördüm ki, iki zat beni kollarımdan tutup derdest ederek, derin ve alevli bir kuyunun başına getirdiler. O derince kuyunun içinden âdetâ bir hortum gibi döne döne alevler yükseliyordu. Vakumunu bile yutacak kadar korkunçtu. Anladım ki bu, Cehennem’dir. Beni başına getirdiklerinde, oraya atacaklar diye çok korktum. Allah’a sığınıp, “Yâ Rab!” diye yalvarmaya başladım. Birisi bana dedi ki: “Korkma! Senin için endişe edecek bir şey yok. Sen oraya girmeyeceksin.” Sonra uyandım ve ablam Hafsa’ya rüyamı anlattım ve bunun tabirini Resûlullah’a sormasını istedim. Ablam sorunca Allah Resûlü buyurdular ki: “Abdullah İbn Ömer ne güzel bir insandır ama keşke geceleri ihya etse!”

Burada berzah âleminin dehşetinden kurtulma yolunun gösterildiği açıktır. O da geceleri ihya etmektir.. evet gönüllerin diri ve canlı olması, bir yönüyle gecelerin canlı olmasına bağlıdır.

Bu hakikate hayatında erken uyanmış ve o engin ansiklopedik kültürüyle hemen herkesin dikkatini üzerine çekmiş, pek çok alanda söz sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri bu konuda ne hoş şeyler söyler:

“Ey dîde nedir uyku, gel uyan gecelerde;

Kevkeblerin et seyrini, seyran gecelerde.

Bak hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyret;

Bul Sâni'ini ol âna mihman gecelerde.

Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gafil,

Ko gafleti dildârdan utan gecelerde.

Az ye, az uyu, hayrete var, fâni ol andan

Bul bekâ ol âna mihman gecelerde.”

Ve sözlerini;

“Ey Hakkı! Nihan aşk oduna yan gecelerde.” mısraıyla noktalar.

Görüldüğü gibi eşyanın melekût cihetine vâkıf olma, insanlığın irşadiyle yakından alâkalı. Aslında bu; “Kulum Bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir zira’ yaklaşırım, o Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim.” kudsî hadisi zaviyesinden de değerlendirilebilir.

Evet, insanlığın kurtuluşu mesajıyla gelen Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi iradesiyle -çerçevesi her ne ise- Allah’a yaklaşmaya azmetmiş, Allah da kendi azamet ve rahmetinin enginliği ölçüsünde O’na yaklaşmıştır. Ama burada dikkat edilecek bir husus var ki, o da, her zaman insanlığın kurtuluşunu arayan Allah Resûlü bunu, ötelere açılmakta ve eşyanın melekût cihetine ittilada aramış; aramış ve onun için de her gece, ayrı bir gece yolculuğuyla hep Allah’a (celle celâluhu) yürümüştür. O, her işinde olduğu gibi, bu konuda da yapması gerekli olanı yapıyordu. Evet madem O’nun yükü herkesten fazlaydı, öyleyse O her gece ayrı bir “isrâ” yaşamalı ve Kur’ân’ı da hem duya duya hem de doya doya okumalıydı...

O’nun yükü çok ağırdı; Zira Kur’ân O’na “Senin üzerine çok ağır bir söz yükleyeceğiz.”[4][4] diyordu ki, buradaki ağırlıktan maksat, peygamberlik misyonu olduğunda şüphe yoktu. Allah O’na, muhatapları anlasa da anlamasa da, hatta anlamak istemese de, hep anlat diyordu. Böyle bir hizmette müessir olmak da her zaman Rabbiyle irtibatının kavi olmasına bağlıydı.

Kur’ân gece kalkışının hikmeti adına, şu değerlendirmeyi de yapar: “Şüphesiz gece kıyamı, daha tesirli ve sağlam bir kıraat adına da daha elverişlidir.”[5][5] Evet, geceler o büyülü enginlikleriyle, insanın ayağını yere sağlam basması, dediğini duyması, yaşadığını hissetmesi adına önemli bir ortam ve gönüllerin Allah’a (celle celâluhu) açılacağı birer halvet koyu gibidirler.. ve mutlaka değerlendirilmelidirler. Gündüz insan değişik işlerle meşgul olur, zâhirî duygularının dünyasında dolaşır ve onların tesirinde yaşar. Böyle bir şey, İnsanlığın İftihar Tablosu için, hele bizim anladığımız mânâda asla söz konusu olmasa da, bendeleri gibi sıradan insanlar için her zaman bahis mevzuu olabilir. Öyle ise, burada âyeti şöyle yorumlamak yerinde olur zannediyorum: Evet,

sanki bu tenbihle Allah, Resûlü'nün şahsında bize: "Siz gündüz şununla bununla meşguliyet içinde gafilane yaşıyor, kendi iç derinliklerinize yönelemiyor ve ötelere irtibat kuramıyorsunuz; kuramazsınız da; zira bu hususta esas olan gecelerdir. Yani hiç kimsenin olmadığı bir zemin ve zamanda, insanın Allah'a yönelerek hicranla yanıp yakılacağı ve seccadesine baş koyup, gözyaşı döküleceği bereketli zaman dilimi gecelerdir. Bir O, bir de siz; içinizi dökerken sadece O bilecek ve siz de O'nun bilip görmesine göre bir tavır alacaksınız.

Ayrıca, soruda "Günümüzde tebliği iş edinenlerin bundan alması gereken dersler nelerdir?" deniliyor. Peygamberlik Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile son bulmuştur. Ama O'nun davası, ilelebet devam edecektir. Kimlerle? Dava-yı nübüvvetin vârisleriyle.. Hz. Sahipkıranların: "Biz onlara zemin hazırlıyoruz." dedikleri ve bizim de işaret ettiğimiz vârislerle. Bunlar atalarınız olabileceği gibi sizler de olabilirsiniz. Eğer bunlar sizler veya muasirlarınız ise, nebilerin eda ettiği misyonu eda edebilmek için, onların geçtiği köprüden geçmek zorundasınız ve zorundayız. Bu aynı zamanda bir vecibe ve bir zarurettir.

Öyleyse geceler ihya edilecek, melekût âleminin kapıları aralanacak ki, o yüce söz ve beyanlar beyanı etrafında dönüp duran bu ağır yük de ifa edilebilsin. Her zaman kayma zemini üzerinde bulunan, beşerî hırslarının, kaprislerinin, nefretlerinin ve kinlerinin tesirinde olan kimseler, bu olumsuz huylardan sıyrılarak değişik sahalardaki imtihanlara karşı mukavemet edebilsin; edebilsin ve kazanma kuşağında kaybedenlerden olmasınlar..!

Evet, Allah öteden beri peygamberlerle temsil edilen bu davayı ve bu kudsîler hizmetini, terütaze ve yeni insanlara temsil ettirmiştir; ölü ya da pörsümüştü ruhlarla değil. Yani hep işin önünde görüldüğü hâlde bir türlü önde olamayan -olma ile görünme arasında serâ-Süreyyâ ya da yer-gök farkı var- insanlara değil. Keza bazı şeylere karşı tepki gösterse de aksiyon ve hamle insanı olamamış kimselerle de değil; kalb ve ruh kahramanlarıyla temsil ettirmiştir. Aksine bu dava kalbsizlere, ruhsuzlara kalınca, Allah (celle celâluhu) "Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven bir toplumu getirecektir." [6][6] "Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir." [7][7] âyetleriyle ifade buyurduğu gibi, onları alır-götürür ve terütaze, gecesi ve gündüzü ile bu işi, hayatının gayesi yapmış, gözlerini her açıp kapayışında insanlığın irşadını düşünen nesiller getirir. İnşâallah bugün böylelerinin sayısı binlercedir, milyonlardadır...

Öyleyse, dava-yı nübüvvetin vârisleri de gece ibadetlerini, Müktedâ-i Küll, Rehber-i Ekmel Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi yapmalı.. ve herkes kendi vicdanında;

"Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gafil,

Ko gafleti dildardan utan gecelerde"

demeli ve şayet geceyi ihmal etmişse, o günü kaybedilmiş bir gün saymalıdır; saymalı ve Hz. Âdem'in, cürüm işlediğini zannettiği andan itibaren yaptığı gibi, hep aşağıya bakmalı.. süt dökmüş kediler gibi iki büklüm olmalı ve "Kalkıp bu geceyi ihya etmedim, öyle ise sırtımda ölü bir gece var." demeli.. birkaç daha böyle ölü gece olursa, "Galiba ben de ölüp gidecek ve ölümlerden bir ölü de ben olacağım." düşüncesinde olmalıdır. Bence işin doğrusu da budur; zira sırtında bunca

cenazeyi taşıyan birinin iflah olması oldukça zordur. Biraz ürpertici olsa da, benim, Allah'ın (celle celâluhu) en sevgili kuluna söylediği bu sözleri, Kur'ân hadimlerine karşı söylemem fazla görülmemelidir.

Barla'daki o yaşlı kadının sözünü hep hatırlarım: Üstad Hazretlerinin evini ziyaretine gittiğimizde o kadın aynen şöyle demişti: "Ah Hocaefendi, ah Hocaefendi! (Üstad'ı kastediyor) Sabahlara kadar o çınar ağacının başında arı gibi vızıldar dururdu. Biz sabaha kadar onun uyuduğuna şahit olmazdık."

Eğer sevdiğiniz, saygı duyduğunuz insan bu ise, öyle davranmayanlara sözüm şudur -müsaade eder misiniz:- فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ "Öyleyse nereye gidiyorsunuz?.."

Ve son bir husus: Bin bir tecrübe ile sabittir ki, gecelerini ihya edenler, gündüzleri de küheylanlar gibi koşarlar. Benim şimdiye kadar bu vasıflarıyla hiç çizgi değiştirmeden hayatlarını sürdüren, Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de tanıdığım dünya kadar insan oldu. 24-25 senedir başlarını bu eşikten hiç mi hiç kaldırmadı ve gece hayatlarını hiç mi hiç aksatmadılar; tabî, millete hizmetten de hiç dûr olmadılar.

Aksine gece hayatında zikzak yapanlar, gündüzleri de hizmet hayatlarında hep zikzak çizdiler. Böyleleri bazen hizmette önde koşar gibi gözükseler de, zorluk ve sıkıntılarla karşılaşınca hemen geri durmuşlardır. Evet, bunlar tazyik, meşakkat ve sıkıntının en küçüğüne bile dayanamamışlardır. Diğerlerine gelince, onlar tanıdığım günden beri, geceleri hep engin bir ruh hâli içinde, ırmaklar gibi çağlamış, gündüzleri de küheylanlar gibi çatlayıncaya kadar koşmuşlardır. Bugün Asya bu papatyalarla baharını yaşıyor. Balkanlar bu kır çiçekleriyle bahar solukluyor. Pasifik ülkeleri, Avrupa ve Amerika.. hâsılı dünyanın dört bir yanı bu kar çiçekleriyle baharı yaşayıp yaz rüyaları görüyor.

Rabbimden dileğim, hepimizi böyle birer kır çiçeği ve kardelen yapsın, yamaçlarımızı, ova ve obalarımızı milletimizin geleceği adına bu ufuk noktayı yakalayanlarla güzelleştirsin, ard arda baharların sükün etmesine bizi ve onları vesile kılsın. Âmin!

[1][1] Müzzemmil sûresi, 73/8.

[2][2] Müzzemmil sûresi, 73/2-4.

[3][3] Müddessir sûresi, 74/1-2.

[4][4] Müzzemmil sûresi, 73/5.

[5][5] Müzzemmil sûresi, 73/6.

[6][6] Mâide sûresi, 5/54.

[7][7] Fâtır sûresi, 35/16.

Teheccüd namazı kaç rekât olarak kılınmalıdır?

Teheccüd namazının rekatları hususunda farklı ifadelerin yer aldığı sahih rivayetler vardır. Bu rivayetlerde Allah Resulü'nün 4,8,11,13 rekat teheccüd kıldığı anlatılır. İhtimal Nebiler Serveri, bazen 4, bazen 8, bazen de 11 veya 13 rekat kılmış olabilir.(Buhari, Vudû 36, Tefsir 3/ 18,19,20; Müslim, Müsafirun 182).

Fakat Hanefi mezhebi, 11 rekat rivayeti en kavi rivayet olarak görmüş ve görüşünü bu istikamette belirlemiştir. Buna göre, 11 rekatın 3 rekatı vitir, geriye kalan 8 rekat ise teheccüd namazıdır. Dolayısıyla rekat açısından kâmil-i mükemmel teheccüd namazı kılınacaksa, 8 rekat kılınmalıdır. Yalnız bu kesin hatlarla yapılmış bir sınırlama değildir. Yani farz namazlarda olduğu gibi, 8'den az veya çok olursa, teheccüd olmaz denilemez. Bu nafil bir namazdır. Nafilelerde vüs'at esastır. Onun için bir insan teheccüd adına kaç rekat kılsa kılsın, o -inşallah- makbuldür. Ama Allah Rasûlü, bunu genellikle 8 rekat olarak kılmıştır.

Öte yandan nafil namazlar adına ortaya konulan genel disiplinler de bu konuda çok önemlidir. Mesela; kiraatı uzun tutarak kıyamda uzun durma ve bu suretle kılınacak iki rekâtlik namaz, kısa surelerle kılınan 8 rekâtlik namazdan daha faziletlidir. Bu sebeple bu konuda mutlak ve objektif değerler ortaya koymak da olabildiğine zordur. Hasılı, teheccüd berzah karanlıklarını aydınlatacak olan bir namazdır. berzah hayatın aydınlık olmasını isteyenler, bu namazı kaç rekat olursa olsun mutlak suretle kılmalıdır.

Gece İbadeti

Kur'ân-ı Kerim, mü'mimlerden, cennetliklerden, Allah'ın rızasını kazananlardan, yani ayrıcalıklı ve faziletli kişilerden, sözettiği hemen her yerde, onların gece ibadetine müdâvim olduklarını özellikle vurgulamıştır. Şu ayetleri beraber okuyalım: "Rahman'ın kullan ki, yeryüzünde mütevâzi olarak yürürler, cahiller kendilerine laf atarsa "selam" derler. Onlar ki, gecelerini secde ederek (O'nun huzurunda) ayakta durarak geçirirler." (Furkan, 25/63-64) "Bizim ayetlerimize o kimseler inanırlar ki onlar, kendilerine hatırlatıldığı zaman derhal secdeye kapanırlar; Rab'lerini Överek teşbih ederler, büyüklük taslamazlar. Yanları yataklardan uzaklaşır, (gece ibadetinde) kalkarlar. (Secde, 32/15-16) "(Allah'ın azabından) korunanlar, cennetlerde, çeşme başlarındadırlar... Çünkü onlar geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde istiğfar ederlerdi." (Zariyat, 51/15,17-18)

Hz. Peygamber (sav) de, "gece ibadeti mü'minin şerefidir, "«o "Allah için sabahlayan göz ateşi görmez,"« "Gece teheccüd kılınan gündüz yüzü ak olur" "Ümmetimin en şereflileri Hamele-i Kur'ân ve gece ehlidir" ve benzeri sözleriyle, söz konusu ayrıcalık ve fazilete parmak basmıştır.

Hz. Peygamber, ikinci halifenin kızı, mü'minlerin annelerinden Hz. Hafsa'yı boşamaya niyetlenmişti. Bütün davranışları örnek olacağından, kontrol altında olan Yüce Nebi'ye Cebrail

gelerek, şöyle dedi: "Hafsa'yı yanında tut! Çünkü o, gündüzleri çok oruç tutar, geceleri de çok ibadet eder." Bu uyarı ile Cebrail gece ibadetinin değerini vurgulamıştır.

Kadın, bir erkeğin alâka duyması için en önemli unsurlardandır. Hz. Âdem (a.s) yaratılırken, bu duygu ile yaratılmıştır. Bu alâkanın fazlalığı şehvettir. Şehvet ise, neslin devam etmesine verilen avans ve ücret demektir. Böyle bir ünvan verilmeseydi, hiçbir insan, neslini devam ettirmeyi düşünmezdi. Zira, diğerleri sadece angarya kabul edilecek mükellefiyetlerdir. Tek başına çocuk sevgisi de, neslin devamı için yeterli değildir. Onun için Allah (c.c), erkeğin kadına, kadının da erkeğe alâka duyması için şehveti yarattı. İnsan mahiyetinde var olan ve yaratılışla gelen bu duyguyu aşmak mümkün değildir. Mümkün olsaydı, bunu başta Hz. Âdem (a.s) aşardı. Ve işte Efendimiz de bu fitratı ve fitrî olanı konuşuyor, anlatıyor ve "Bana kadın sevdirdi" buyuruyordu. O, fitratla, tabiatla iç içe olduğunu bilen bir peygamberdi. O'nun getirdiği dinde ruhbanlık yoktu. Kendilerini ibadete vermek ve vakitlerinin bütünü, Allah (c.c)'a kullukta geçirebilmek gayesiyle hadımlaşmak isteyen ashabına O şöyle diyordu: "Allah (c.c)'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim. Ama ben ibadet ediyorum, hanımlarımla da bulunuyorum. İstirahat ediyorum, gece ibadetini de yapıyorum. Oruç tutuyorum, yemek de yiyorum. Bu, benim yolumdur. Benim yolumdan yüz çeviren ise benden değildir..." O, tam bir denge insanıydı ve objektif prensiplerle gelmişti. O'nun getirdiği din, herkesin rahatlıkla yaşayıp, tatbik edebileceği bir sistemin de adıydı. O, sadece belli bir gruba hitap etmek için gelmemişti.. herkes içindi ve mesajı da herkesi kucaklıyordu.

Güzel kokuya gelince, seçkin ruhlar, güzel kokudan hoşlanırlar. Allah Resûlü, rûhâniyâtıyla öyle incelmış ve cismaniyeti o derece rikkat kesbetmişti ki, âdetâ rûhuyla atbaşı gidiyor ve meleklerle bütünleşiyordu.

Rûhiyât başkadır, rûhâniyat başkadır. Hem rûhiyât, hem de ruhâniyât sahibi olanlar, aynı zamanda "nefs-i sâfiyât"ın da sahibidirler. Sâfiyeye ancak nebîler ulaşabilir. Bu makamın zirvesinde de, yine Efendimiz vardır. Düşünün ki, O'nun bedeni, mi'raçta dahi rûhuyla olan yarışını bırakmamış, rûh nerelere çıkmışsa, Efendimiz'in bedeni de rûhuyla beraber orada olmuştur.

Ben, burada mi'racın keyfiyeti üzerinde yapılagelen münakaşaları tekrar edecek değilim.

Cumhur-ı ulemanın bu husustaki görüşü, Efendimiz'in mi'raca rûh ve bedeniyle beraber çıktığı şeklindedir. O'nun bedeni o kadar rûhâniyat ve nûrâniyet kesbetmiştir ki ruhunun adını attığı

her yerde, bedeninin temaşa ve nazarı da vardı. Başkaları ruhlarıyla veya rüyalarında mi'raç yapabilirler. Ancak, ruh ve cesedle mi'raç yapmak, sadece Efendimiz'e nasib olmuştur. O işin eri ve o yolun şehsuvârı, O'dur.

Güzel koku, meleklerîn ve rûhânilerin gıdasıdır. Allah Resûlü de, onlarla hem ruh hem de cesed itibarıyla iç içe girdiğinden ve onlarla çok ciddi bütünleştiğinden dolayı, güzel kokudan son derece hoşlanmaktaydı ki, güzel koku O'nun içine adetâ inşirah vermektedir.

İşte Allah Resûlü, "bana kadın ve güzel koku sevdirdi", derken ruh ve cesedinin ihtiyacını, bir çırpıda, bu "cihet-i câmia" ile ilan ediyor, kendisine ait hususiyetleri anlatmış oluyordu...

Ancak, bu ilk iki mesele, tabiî, fitrî ve beşer olmanın gereğidir ki, bunlarda, başkaları da Allah Resûlü'ne iştirak edebilirler. Yani, kadını ve güzel kokuyu sevmek, sadece Efendimiz'e mahsus değildir. Çünkü bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın insan fıtratına yerleştirdiği duygularla sevilirler. Ve bu husus az-çok herkeste vardır. Üçüncü husûsa gelince, işte orada biraz durmak icap eder; zira Allah Resûlü: "Namaza gelince, o benim göz aydınlığım, o benim yavuklum ve o benim şehvetimdir" der.

Bizden birine, en çok sevdiğimiz insanlardan birinin geldiği müjdelense, nasıl sevinir ve kendimizden geçeriz; Allah Resûlü de, namaza duracağı zaman bizim bu duyduğumuz sevinçten yüzlerce kat fazlasıyla sevinç ve coşkunluk duymaktaydı. Hani, uzun bir müddet Fatıma (r.anha)'dan ayrı kalsaydı, sonra da O'na Fatıma (r.anha) geliyor denseseydi, O, ne kadar sevinir, nasıl mesrûr olurdu; işte namaz vaktinin geldiğini haber veren sesi duyduğunda da O, daha çok sevinir, daha çok mesrûr olurdu. Çünkü namaz O'nun sevgilisi, namaz O'nun mâşûkası ve namaz O'nun gözdesiydi.

Bu hadîsi takviye eden Taberânî'nin rivayet ettiği başka bir hadîslerinde de Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

"Allah her nebîye bir arzu, istek ve şehvet vermiştir. Bana gelince benim şehvetim, gece namaz kılmaktadır."

Bunun mânâsı şudur: "Siz, cismaniyetinize, bedeninize ait değişik zevkleri adım adım takip edersiniz; size, o zevkler adına gelen sinyaller, sizi tutar kendine cezbeder; siz de, o zevklerin ardına düşersiniz. Bana gelince, ben, vicdan denen vaizin "kalk namaz vaktidir" sesini duyunca,

beni bu sinyal, öyle ardına düşürür ve öyle kendimden geçirir ki, namazsız edemem. Gece namazı kılmadığım, gece kalkamadığım anlar, benim için en hüzün verici anlar ve dakikalardır. Ve benim için en zevkli ve saadet bahşolan anlar da, namazda olduğum anlardır."

Allah Resûlü'nün, kulluğu ve Cenâb-ı Hak'la olan irtibatı ve aynı zamanda tevhid-i ulûhiyeti ilan ve itirafı, öyle derindi ki, şimdiye kadar bu derinliğe çok kimse akıl erdirememiştir ki, işte yukarıda naklettiğimiz hadîs de bunun en açık örneğidir.

Hiz. Âişe Validemiz (r.anha) anlatıyor:

"Bir gece uyandığım da, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım.. başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkırma hıçkırma ağlıyor ve şöyle yakarıyordu:

"Allahım! Senin gazabından Senin rızana sığınırım. İkâbından affına sığınırım. Allahım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. (Celâlınden cemâline, gazabından rahmetine, azamet ve heybetinden, şefkat ve re'fetine sığınırım.) Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Seni senâ etmekten âciz olduğumu itirâf ederim. Senin komşuluğun, yakınlığın, azizliktir. (Sana mücâvir olan, aziz olmuştur.) Senin senâ ve övülmen, yücedir. Senin ordun mağlup edilemez. Sen va'dettiğin şeyde, va'dinden dönmezsin. Senden başka ilah, senden başka ma'bûd da yoktur."

Evet, O'nun namaza yaklaşması, âdetâ bir şehvet yaklaşmasıydı. İsterseniz şimdi de Ebû Zerr (r.a)'i dinleyin. Diyor ki: "Bir gece sabaha kadar namaz kıldı. (Duâ âyetleri geldiğinde, o duâları ısrarla tekrar eden Allah Resûlü, namazını saygı, huşû ve taatın mozayığı haline getirirdi. Nafile namazlarında, secdede, rükûda, kıyamda okuduğu çeşitli ve çok uzun duâlar vardır. O gün sabaha kadar: **اِنَّ تَغْفِرَ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ اِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ**." O, namaza bir türlü doyma bilmiyor, adetâ hiç doyum noktasına varamıyordu.

Şimdi de İbni Mes'ûd (r.a)'u dinleyelim: (İbni Mes'ûd, Kûfe'nin yüzünün akı, şanlı sahâbe.. Hanefi Mezhebi, O'na çok şey borçludur. Alkameleri, İbrahim Nahaîleri, Hammâd b. Ebi Süleymanları -ki Ebû Hanife'nin hocasıdır- hep onun altın ikliminde yetişmişlerdir. Sahabe onu ehl-i beytten zannederdi. Evet, O, Allah Resûlü'nün hânesine öyle teklifsiz girer çıkardı. Efendimiz, ona Kur'ân okutur, dinler ve ardından da, "Kur'ân'ı indiği gibi dinlemek isteyen İbni Ümmi Abd'den (İbni

Me'sûd) dinlesin" buyururlardı. Hz. Ömer (r.a), onu Kûfe'ye gönderirken, hicran ve üzüntüsünü şöyle dile getirmişti: Kûfeliler! Eğer sizi nefsime tercih etmeseydim, Abdullah b. Mes'ûd (r.a)'u kat'iyen yanımdan ayırmazdım. Kısa boylu, sıska bacaklıydı. Ama o, bir ilim dağarcığı, daha doğrusu bir ilim okyanusuydu.

İbni Mes'ûd (r.a) diyor ki: Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve O'nun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. Bakara sûresini bitirdi, "şimdi rükûa gider", dedim; fakat O, devam etti; sonra Âl-i İmran'ı, sonra da Nisâ sûresini okudu ve ardından rükûa vardı. Namaz esnasında o kadar yoruldu ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi. (Bu kötü düşünce ne olabilirdi. İlk anda acaba Hz. Süleyman (a.s) gibi Allah Resûlü'nü kıyamda iken vefat etti mi zannetti, diye akla gelebilir.) Onun için dinleyenler arasından biri sordu: Ne düşünmüştün? İbn-i Mes'ûd (r.a): "Namazı bozup, O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm."

Abdullah b. Amr da şu hâdiseyi naklediyor: Bir gece Allah Resûlü'nün arkasında namaza durdum. Durmadan şu âyeti okuyor ve hıçkırma hıçkırma ağlıyordu: "Allahım, muhakkak onlar insanların çoğunu saptırmıştır. Kim bana tâbi olursa bendendir. Kim de isyan ederse, Gafûr sensin, Rahîm sensin" (İbrahim, 14/36).